

کتابخانه‌های روسیه در شرایط اصلاحات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی

تألیف یوگنی کوزمین^۱

ترجمه منصوره شجاعی^۲

چکیده: در شرایطی که به دلیل مشکلات اقتصادی - اجتماعی هر روز از تعداد مراکز اقتصادی و کارخانه‌ها کاسته می‌شود، کتابخانه‌ها از رونق بیشتری برخوردارند. کتابخانه‌های جدید افتتاح می‌شود و تجهیزات نوین برای آنها تهیه می‌گردد. اصلاح نظام آموزشی، ناسامانی بازار نشر، گرانی کتاب، مطالعه آزاد برای یافتن شغل جدید و بهتر و... از عوامل رشد و توسعه کتابخانه‌ها هستند. این مقاله ضمن برشمردن علل رشد کتابخانه‌ها در اوضاع ناسامان روسیه کنونی، مشکلات این کتابخانه‌ها را نیز بر می‌شمرد. شیوه نگارش حکومت‌های مختلف کمونیستی گذشته و دموکراتیک کنونی به کتابخانه و گردش اطلاعات، توجه به کامپیوتر و دیسک‌های نوری، شبکه ملی اطلاعات کتابخانه‌ها موسوم به LIBNET و... از جمله بحث‌های دیگر این مقاله است.

کتابخانه‌های روسیه در بحران خزنده اقتصادی و مالی دو سه ساله اخیر، از حیات و نیروی حیرت‌انگیز و پویای برخوردار بوده است. تأمین بودجه در شرایط بسیار دشواری است و در هر مرحله مشکل جدیدی پدید می‌آید. چنانچه کتابخانه‌ها را با مراکز تحقیقاتی یا با مهمترین مؤسسات تعلیم و تربیتی مقایسه کنیم، درمی‌یابیم که این مراکز (کتابخانه‌ها) همچون بهشتی زمینی بر جای مانده‌اند. در توضیح این رونق و شکوفایی می‌بایست این نکته را یادآور شد که عابدی یک استاد دانشگاه کمتر از درآمد کارمند یک کتابخانه عمومی است.

در شرایطی که همه روزه شاهد تعطیل شدن شرکت‌های صنعتی جدیدی هستیم، هنوز یک کتابخانه هم تعطیل نشده است و مهمتر آنکه کتابخانه‌های جدیدتر و مجهزتر هم در حال برپایی

1. Evgeny Kuzmin. "Les Bibliothèques Russes dans le contexte des réformes sociales, Economiques et Politiques". in: IFLA Proceedings, 56, 1994, Havana.

۲. کارشناس پژوهشی کتابخانه جمهوری اسلامی ایران

است. کتابخانه مرکز پژوهش ناحیه روستوف، طی مراسمی در ۲۴ ماه مه امسال (۱۹۹۴) ساختمانهای جدید خود را افتتاح کرد. تالارهای مطالعه این مرکز گنجایش هزار و دویست نفر مراجعه کننده را دارد و مخازن آن قادر است ۱۲ میلیون جلد کتاب را در خود جای دهد در حالی که آمار مجموعه های موجود حکایت از ۷/۵ میلیون کتاب دارد. در ماه سپتامبر، کتابخانه بزرگ و مناسبی ویژه کودکان و نوجوانان در منطقه ایوانوا واقع در روسیه مرکزی، گشایش یافت، در حالی که در همین منطقه، به تعبیری می توان گفت که صنعت از بین رفته است.

کتابخانه ها استفاده از کامپیوتر را گسترش داده اند. در پایان سال گذشته انجمن شهر سامارا، هزینه خرید سی دستگاه کامپیوتر برای کتابخانه مرکزی را تأمین کرد. - قیمت یک کامپیوتر مناسب، بیش از درآمد سالانه مدیر بخشی از یک کتابخانه بزرگ است - استفاده از دیسکهای نوری در کتابخانه ها به طرز گسترده ای انجام می گیرد و کتابخانه های مختلف از طریق پستهای الکترونیکی بیش از پیش با هم مرتبط می شوند. وجود هزاران کتابخانه در روسیه می تواند عرضه کننده بازار وسیع و بسیار پولسازی باشد که جوانان بسیاری را از مشاغل تجاری به سمت خود بکشاند، همان طور که مجموعه های نظامی - صنعتی با تکیه بر تکنولوژی پیشرفته خود و لزوم بازگشت به آنچه در گذشته بوده، به این شیوه توسل جسته اند.

کتابخانه ها و کتابداران تا به حال به این حد فعال نبوده اند. آنها با جذب نهادهایی که قدرت تأمین انواع کمکهای مالی را دارند و دیگر ترفندهای اقتصادی، میتکر ارائه خدماتی اعم از پولی و رایگان بوده اند که نمایانگر خلاقیت آنها بوده است. هفته ای بدون برگزاری سمینار یا کنفرانسی در سطح منطقه ای، فرامنطقه یا ملی سپری نمی شود. کتابخانه ها، مستقلاً برنامه هایی از قبیل ملاقات با چهره های فرهنگی، کنفرانسها، نمایشگاهها و بحثهای عمومی را سازماندهی می کنند. در اجرای این گونه برنامه ها کتابخانه های ما همواره برتری داشته اند. در برخی موارد کتابخانه ها به عنوان اولویت زندگی فرهنگی کنونی مطرح شده اند و شرافتمندانه هدایت هر گونه همکاری فرهنگی بین المللی را در برخی از مناطق کشور به عهده دارند. کتابدارانی که در مناطق گمنام به سر می برند می توانند به خارج سفر کنند. - و این امری است که پیش از این هرگز انجام نشده است. آنها برای ملاقات با همکاران خارجی خود به کشورهای دیگر می روند و متقابلاً میزبانان خود را در کشورشان پذیرا می شوند. در ماه مه ۱۹۹۴ جشنواره بین المللی کتابخانه ها در پاراگوئه برگزار شد. ده کتابخانه در این مراسم شرکت کردند که مجموعاً سه غرفه در اختیار داشتند. در ماه اکتبر ۱۹۹۵، از همه کسانی که خواستار شرکت در کنفرانس بین المللی "کتابخانه و خدمات

اطلاع‌رسانی برای مردم مناطق محروم فرهنگی " هستند، استقبال خواهیم کرد. این کنفرانس در شبه جزیره کامچاتکا، حدّ شرقی روسیه که در اقیانوس اطلس واقع شده است، برگزار خواهد شد. این ناحیه دارای امکانات حیرت‌آوری برای تفریح و سرگرمی است که از میان آنها، آب‌تنی در آبشان‌ها، ماهیگیری و گردش با هلیکوپتر را می‌توان برشمرد. بدین ترتیب، ملاحظه می‌شود که کتابخانه‌های روسیه درهای خود را به روی تمامی جهان گشوده‌اند و مردم جهان نیز متقابلاً از این جریان استفاده می‌کنند.

نکته مهمتر اینکه گنجایش تالارهای مطالعه دیگر جوابگویی تمام مراجعان بالقوه نیست، و کتابداران قدیمی به این نکته معترف‌اند که تا به حال شاهد چنین عشق و استقبالی نسبت به کتاب و کتابخانه نبوده‌اند، در حالی که تا دو - سه سال پیش تعداد مطالعه‌کنندگان همواره رو به کاهش بود. جوانان در زمینه استفاده از کتابخانه، همانند دنیای تجارت، همیشه بخش عمده‌ای را تشکیل می‌دهند.

روسیه در مرحله‌ای بحرانی است و برای شناخت سرگذشت پر تلاطمش، آینده‌اش و بررسی گذشته‌اش نیاز به اطلاعاتی است که به عقیده من حجتی است بر استقبالی چنین عجیب و باورنکردنی از کتابخانه‌ها.

دلیل دیگر، اصلاح کامل برنامه‌های کهنه و فسیل شده در مؤسسات جدید آموزشی است. کتابهای جدید، به ویژه در علوم انسانی، بسیار کمیاب است. بنابراین دانشجویان برای یافتن منابع مورد نیازشان می‌بایست به کتابخانه‌ها مراجعه کنند.

دلیل سوم را می‌توان بودن وضعیت نشر و پخش کتاب دانست. با وجود چهار هزار ناشری که طی سه سال اخیر وارد بازار شده‌اند، انتخاب کتاب اهمیت بیشتری یافته است. به جز سالهای ۱۹۸۷ - ۱۹۹۰ که دوران بسیار پرافتخاری برای انتشارات جماهیر شوروی بوده است. با افزایش سریع تورم طبعاً ناشران بدون تضمین سود فوری، خود را به خطر نمی‌اندازند. شگفت‌آور نیست که طی همین سه سال انتشارات ادبی، علمی، فنی، پزشکی، کشاورزی، کتابهای مرجع، و دائرةالمعارف‌ها سه برابر شده است. کتابخانه مطمئن‌ترین مکانی است که کتابهایی از این دست در آن یافت می‌شود. وانگهی در حالی که بازار کهنه و متمرکز کتاب منهدم شده است، بازار آزاد هنوز در بدو شکل‌گیری و نوپایی است. فواید و سود ناشی از این تجارت هر قدر مهم و زیاد باشد، هنوز شرکتهای نوپایی که در این بخش مشغول فعالیت هستند، مانند کوددکانی سرگردان در

جنگل هستند. اینها هنوز بازار را بین خود تقسیم نکرده‌اند و باید در پی یافتن شرکایی دیگر در شهرهای مختلف باشند، نظام توزیع و پخش را به خوبی جا بیندازند و کار را قدم به قدم بیاموزند. شرکتهای نوپا و جوان هنوز ابزار قابل اطمینانی برای ارزیابی سلیقه مردم در دست ندارند. آنچه این شناخت را سختتر می‌کند این است که تقاضای افراد، همگام با الگوهای اجتماعی روسیه در حال تحول است. بنابراین شگفت‌آور نیست که اغلب اوقات کتابی در یک شهر منتشر می‌شود و هرگز در ویتترین کتابفروشیهای شهر مجاور مشاهده نمی‌شود و دست‌اندرکاران حتی از انتشار آن باخبر هم نمی‌شوند. اما کتابخانه‌ها از تهیه این کتب با استفاده از وسایل مناسب خویش، کاملاً مطمئن هستند زیرا فراهم آوردن کلیه کتابهای چاپ شده را به عنوان یک وظیفه تلقی می‌کنند. به علاوه ارسال یک نسخه اجباری از طرف کلیه ناشران، هر چند نه به سهولت گذشته، هم‌چنان به قوت خود باقی است. این امر تمام ناشران را ملزم به ارسال سیصد نسخه از کتابهای چاپ شده به صاحب جمع‌اموال کتابخانه مرکز پژوهش می‌کند و این مرکز مسئول توزیع آنها به بزرگترین کتابخانه‌های کشور است.

تهدید به بیکاری چهارمین دلیلی است که مردم روسیه را وادار به مراجعه دائم به کتابخانه‌ها می‌کند. از این طریق آنها کارایی خود را توسعه می‌بخشند یا حرقه خود را تغییر می‌دهند.

پنجمین دلیلی که می‌توان به عنوان گواهی بر محبوبیت کتابخانه برشمرد، افزایش سریع قیمت کتاب نسبت به درآمد متوسط مردم است. این استقبال به ویژه نزد افراد مسن و دانشجویانی که توانایی خرید کتاب را ندارد و برای مطالعه و تحقیق باید به کتابخانه‌ها رجوع کنند به چشم می‌خورد.

سرانجام به عنوان آخرین و قاطعترین دلیل باید گفت که در حال حاضر کتابخانه‌های عمومی تقریباً تنها مراکزی هستند که امکان خودفراگیری به طور رایگان و نیز گذران اوقاتی دلپذیر در کنار گنجینه‌های فکری و فرهنگی را فراهم می‌سازد. استفاده از تئاتر، کنسرت، سینما، موزه، مراکز فرهنگی جهانگردی، حتی در زمان حاکمیت سوسیالیسم برای اکثریت مردم به سختی امکان‌پذیر بود. در ضمن شایسته است که اهمیت و نقش روانشناختی این جزیره نظم، آرامش، و تقدس را در روسیه آشفته و پرهرج و مرج امروزی خاطر نشان ساخت.

با این حال، تصور نشود که کتابخانه‌ها در میان دریای دشواریهای روسیه فقیر و پر آشوب کنونی، واحدهای تغذی و آرامی هستند که به دور از کلیه مشکلات به سر می‌برند. برعکس، کاملاً غرق در مسائل و مشکلات خود هستند. بسیاری از کتابداران در قبال کار خود دستمزدهایی ناچیز و خنده‌آور دریافت می‌کنند. مرتبه و وجهه شغلی آنها با اینکه در حال تغییر و تحول است همچنان در سطح نازلی قرار دارد. کتابخانه‌های کوچک شهرهای دورافتاده - بدون

احتساب کتابخانه‌های روستایی - در معرض تهدید تعطیلی قرار دارند با اینکه مقامات و مسئولین محلی و ایالتی تلاش بسیاری برای تأمین بودجه کتابخانه‌های قدیمی سندیکایی کرده‌اند، اما این خطر در مورد آنها کاملاً مشهود است. از سال ۱۹۸۹ تا به امروز ردیف "کتابخانه‌ها" در بودجه‌های محلی، ۳۵ درصد افزایش یافته است. اما این افزایش بودجه با محدودیت‌هایی نیز روبه‌رو است. به هر حال، من باز هم بر این نکته که کتابخانه‌ها جزیره‌هایی حیات‌بخش و نقطه ثبات دریای طوفانی اقتصاد روسیه هستند، پافشاری می‌کنم.

آیا در حال حاضر افراد جامعه‌ها - به ویژه با سوادترین افراد و کسانی که دارای بیشترین فعالیتهای اجتماعی هستند - از سطح و کیفیت خدمات کتابخانه‌ای رضایت دارند یا خیر؟ جوابی که ۶۰ تا ۸۰ درصد افراد، طی ارزیابیهای مختلف ابراز داشته‌اند، منفی بوده است. آنها می‌گویند که کتابهای مورد نیازشان را در کتابخانه‌ها پیدا نمی‌کنند و اطلاعات مورد نیاز، جز در مواردی چند، به دست نمی‌آید. این معضل بیش از آنچه مربوط به بحران بازار کتاب، بی‌پولی، و کمکهای مالی نامنظم که مانع گسترش مجموعه‌هاست و تجهیزات و تدارکات نامناسب باشد، به انتخاب محدود ناشران برای نشر کتاب در موضوعهای مختلف بستگی دارد.

با این حال اهمیت گذشته کشور من از وضعیت در حال گذار کنونی آن کمتر نیست و ما توانمندی لازم را برای درک توسعه کنونی کشور و نیز تعیین اولویتهای اساسی، بدون رجوع به این گذشته نخواهیم داشت.

اغتشاش و هرج و مرجی که جغرافیای سیاسی جهان با سقوط استبداد شوروی متحمل شد، و نیز اراده روسیه به احراز جایگاه خود در جامعه بین‌الملل، وجه تازه‌ای به کتابخانه‌ها و مجموعه‌های ما می‌بخشد. همان‌طور که می‌دانیم تفاهم بین ملل که بر پایه شناخت عمیق هر کدام از دیگری بنا شده است، ثبات جهانی را اساساً تضمین می‌کند. رهبران کمونیست شوروی ضرورت حیاتی چنین تفاهمی را در بیان و نظر تأیید کرده‌اند، در حالی که در عمل تمام موانع ممکن جهت جلوگیری از نفوذ فرهنگ خارجی را پدید آورده بودند. اکثر تماسها و ملاقاتهای خارجی مؤسسات فرهنگی شوروی با کنترل قدرت مرکزی انجام می‌شد. جمهوریهای شوروی، یعنی بزرگترین قسمتهای کشور نیز به طور مستقل اجازه انجام چنین کارهایی را نداشتند. کتابهای خارجی و بیانیه‌ها با سختگیری بسیار از غربال سانسور می‌گذشت و در مخازن مخصوصی در کتابخانه‌های مسکو و لنینگراد روی هم انباشته و در زیر گرد و غبار مدفون می‌شد. امکان دستیابی به آنها، به جز برای افرادی خاص، وجود نداشت. اتحاد شوروی به عنوان

یکی از مهمترین ناشران جهان به شمار می‌آید و انبوهی از کتابهای برجسته و بی‌نظیر را منتشر می‌کند. تعداد زیادی از آنها در حوزه‌های وسیع فرهنگی - علوم سیاسی، جامعه‌شناسی، حقوق، فلسفه، روانشناسی اجتماعی، و غیره - ترجمه شده و بقیه انتشارات شوروی ناشناخته مانده است.

سانسور در سراسر روسیه پنهانور به قول خانم ماریانا تاکس کولدین^۱، محقق امریکایی، به مثابه "حصاری در اطراف امپراتوری" برپا بود.

در حال حاضر در روسیه، دیگر هیچ شکلی از سانسور دیده نمی‌شود. اما آن حصار پیشین، جای خود را به گودالی عمیق داده که آن را احاطه کرده است. کتابخانه‌ها، به ویژه در شهرستانها، تنها دارای یک بخش کوچک و فقیر ادبیات خارجی هستند که بیشتر شکل صوری دارد و تنها به صورت نمادی از روابط رو به رشد روسیه با جهان پیرامون عمل می‌کند. اما کتابخانه‌های مرکزی مسکو و سن پترزبورگ خوشبختانه از این قاعده مستثنی هستند. پنج سال آزادی انتشارات برای جبران این کمبودها کافی نبوده و مسئولان منطقه‌ای هنوز قادر به درک این مسئله نیستند که کتابخانه‌ها باید کلیه انتشارات خارجی را دریافت کنند، و باز هم متوجه نیستند که آنها در مقابل این کار باید بهایی نیز بپردازند، قیمت یک کتاب خارجی ده تا پانزده برابر یک کتاب روسی است و کتابخانه‌ها حتی برای پیشنهاد و خرید انتشارات داخلی هم با مشکلات فراوانی مواجه‌اند، میزان خرید و سفارشات طی سه ساله اخیر به نصف و در برخی موارد به یک سوم تقلیل یافته است.

سالهاست که مردم نه فقط در زمینه‌های فرهنگی، پژوهشی، و آموزشی، بلکه در سایر زمینه‌ها نیز عادت کرده‌اند که کتابخانه‌ها را مانند مراکز اطلاعاتی به شمار آورند. بیشتر اوقات جامعه‌شناسان، سیاستمداران، و فلاسفه، جامعه غربی امروز را با نهادهای دموکراتیک پیچیده و اقتصاد بازارشان همانند یک جامعه اطلاعاتی تعریف کرده‌اند. رژیمهای توتالیتر برعکس، هرگز اطلاعات و چرخش آزادانه آن را به عنوان ضرورتی در توسعه ملی و به ویژه در توسعه نهادهای در نظر نداشته‌اند. استبداد هیچ‌گاه توازن و تکافوی اطلاعات را عامل تضمین ثبات اجتماعی نمی‌داند.

روسیه جدید دموکراتیک وارث ثروت هنگفت رژیم استبدادی است که بیش از ۱۱۵۰۰۰ کتابخانه با محازن عظیم لبریز از کتاب است. شبکه کتابخانه‌های جماهیر شوروی که به عنوان

یکی از بزرگترین شبکه‌ها در جهان شناخته شده است، سهمی اساسی در پیشرفت فرهنگ، تحقیق، و آموزش و پرورش روسیه داشته است. کمونیستها طی هفتاد سال حکومت خود، سیاست راه‌اندازی تعداد زیادی کتابخانه و مراکز اطلاعاتی را به کار بستند، زیرا کشوری با درصد بسیار بالایی از بیسوادی قادر به بنا نهادن جامعه‌ای جدید نخواهد شد و این مسئله‌ای است که بنیانگذاران کمونیسم بر آن اصرار داشته‌اند. این خود حجتی بر کوته‌بینی کسانی خواهد بود که مانع دستیابی جانشینانشان به دانش بیشتر می‌شوند، و کتابخانه‌ها می‌بایست منتقل‌کننده این دانش به مردم باشند.

لنین همواره دربارهٔ سهولت دستیابی افراد به کتابخانه‌ها تأکید داشته است و فاصلهٔ زمانی محل سکونت هر مرد و زن تا نزدیکترین کتابخانه را حداکثر پانزده دقیقه دانسته و آن را به عنوان قاعده‌ای در این امر مطرح ساخته است. کمونیستها آموزش و پرورش را به مشابه وسیله‌ای قدرتمند در تغییر جهان طبق الگوهای ایدئولوژیک خود می‌دانستند. اما چنانچه می‌دانیم، در پیشروی بدون حد و مرز قدرت، خطرات بسیاری وجود دارد. بنیانگذاران کمونیسم این را نیز می‌دانستند و به همین دلیل استراتژی آنها در پی این اصل پارادوکسی بود که "بیشترین شناخت ممکن - اما - در چارچوبی محدود و مشخص".

رژیم توتالیتر با روش کاملاً خاص خود و به دلیل مسئولیت ایدئولوژیک که بر عهده داشت، مراقبت و کنترل کتابخانه‌ها را به طور یکسان در دست داشت. یکی از مهمترین مأموریت‌های کتابداران شوروی تعلیم و تربیت مردم جم‌های شوروی در راستای تفکر مارکسیست - لنینیستی بود. کلیهٔ اطلاعات به ویژه در موضوعات جامعه‌شناسی، سیاست، اقتصاد، و علوم انسانی، توسط مسئولان ذیربط دقیقاً کنترل و انتخاب می‌شد. ایدئولوژیستها مسئول تفکیک اطلاعات خوب از بد و مهم از غیر مهم بودند. اولویت همواره به متون و اطلاعات علمی و تکنولوژی تعلق می‌گرفت و همچنین به صنایع سنگین که اقتصاد شوروی را در سلطهٔ خود داشت. در نتیجه در زمان فروپاشی رژیم سابق در روسیه، اطلاعات بنیادین و توانمند فقط در اختیار سرویسهای مخفی، ارتش، و صنعت مربوط به آنها بود. کتابخانه‌ها هرگز وظیفهٔ اطلاع‌رسانی رایگان، سریع، و آسان خواه زمینی و خواه سرزمینی را به جز چند مورد استثنایی به عهده نداشتند.

در سالهای ۱۹۷۰ - ۱۹۸۰، دولت کمکهای خود را به مؤسسات شناخته شده‌ای مانند مراکز اطلاعات علمی و فنی توسعه بخشید و خودکار کردن کتابخانه‌ها، برگه‌های کامپیوتری، و بانکهای اطلاعات را به آنها واگذار کرد؛ و این مراکز توانستند اساساً استیتوهای تحقیقاتی و مؤسسات صنعتی را تغذیه کنند. در حال حاضر که صنعت و پژوهش به دنبال تغییراتی که

همگام با تغییرات ساختاری و سازمانی پیش می‌رود در وضعیت نابسامانی قرار دارد، اطلاعات ذخیره شده در این مراکز به‌ندرت مورد استفاده قرار گرفته و از فرمای آن اطلاعی در دست نیست. سرمایه‌ای که دولت با ولخرجی تمام به کار انداخته، در حال حاضر بی‌استفاده و منجمد مانده است.

چهار - پنج سالی است که کامپیوتر در کتابخانه‌ها بی‌مصرف مانده است. ولی علی‌رغم شرایط دشوار اقتصادی روسیه، کامپیوتری شدن سریعاً به پیش می‌رود. انتشار سه دیسک نوری یکی از بزرگترین موفقیت‌های ما محسوب می‌شود. این سه عبارتند از: فهرست کتب منتشره در روسیه، کتابشناسی ملی پزشکی، و فهرست پروانه‌های ثبت اختراعات روسیه. اطلاعات مربوط به منابعی که از سال ۱۹۸۹ چاپ شده در این سه دیسک منظور شده است.

در مقابله با مشکل عدم مبادله اطلاعاتی که برای اکثر کتابخانه‌ها لاینحل مانده است، ما جز اظهار تأسف چاره‌ای نداریم، و این معضل با وجود شبکه تلفنی و دست‌نخورده تا سالهای آینده به همین صورت خواهد ماند. به همین دلیل وزارت فرهنگ مشغول انجام پروژه‌ای است که کتابخانه‌ها را برای توزیع اطلاعات توانمند کند. به گونه‌ای که اطلاعات نه فقط از طریق شبکه‌های تلفنی بلکه با استفاده از ایستگاههای تلویزیونی بسیار مختصر و کوچک که با هزینه‌ای معادل یک دهم قیمت صورت پذیرد، در حال حاضر یک خط از جنس فیبرنوری در حال نصب است.

شکوه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

وزارت فرهنگ مسئله کامپیوتری کردن کتابخانه‌ها را به عنوان اولویت برتر در نظر دارد. در اساسنامه تدوین شده در این وزارتخانه، نقش کتابداران تعیین شده و امکان دسترسی آزاد به اطلاعات به عنوان وظیفه اصلی کتابخانه‌ها تعریف شده است. این اساسنامه در فهرست قوانینی است که باید از طرف مجلس فوراً به بحث گذاشته شود و در شور اول قرار دارد. البته اگر پارلمان قبلی در سپتامبر گذشته منحل نمی‌شد، این مسئله می‌بایست زودتر از اینها به تصویب می‌رسید.

از هیجده ماه پیش زبده‌ترین متخصصان در امر خودکار کردن کتابخانه‌ها، و پیشرفته‌ترین کتابخانه‌ها در حوزه مذکور و به طور داوطلبانه در وزارت فرهنگ گرد آمده‌اند. بودجه بعضی از این کتابخانه‌ها از طریق این وزارتخانه تأمین نمی‌شود. من در اینجا می‌خواهم درباره کتابخانه‌های دانشگاهی علوم، کتابخانه‌های وزارت بهداشت، کتابخانه‌های علوم و تکنولوژی، و کتابخانه وزارت آموزش عالی سخن بگویم هر کدام از این مؤسسات دارای شبکه کتابخانه‌ای منحصر به خود هستند. با اینهمه، وزارت فرهنگ مهمترین شبکه را در اختیار دارد، زیرا از

۱۱۵۰۰۰ کتابخانه موجود در روسیه، پنجاه هزار کتابخانه زیر پوشش این وزارتخانه است. این شبکه متکی به کتابخانه‌های مرکز پژوهش منطقه‌ای است که ستون فقرات کتابخانه‌های روسیه محسوب می‌شود. دو سال و نیم است که میهن من به طور فعال سیاست تمرکززدایی را آغاز کرده است. قانون مربوط به فرهنگ که در این مقطع به تصویب رسیده، این حوزه را مورد قضاوت اعضای حاضر در فدراسیون قرار داده است. وزارت فرهنگ کلیه کتابخانه‌های منطقه‌ای را تحت کنترل مسئولان منطقه‌ای قرار داده است، و بودجه آنها از این پس از طریق بودجه محلی تأمین می‌شود. طی این دو ساله اخیر پول، مهارت، و مسئولیت به کار گرفته شده از نو در تمام کشور تقسیم شده است. در حال حاضر وزارت فرهنگ تنها بودجه ۹ کتابخانه ایالتی را تأمین می‌کند. در میان آنها می‌توان از کتابخانه دولتی روسیه (کتابخانه لنین سابق)، کتابخانه ملی روسیه (سالتیکوف - شچدرین سابق) در سن پترزبورگ و کتابخانه ادبیات خارجی نام برد. طرح و برنامه ایالتی برای حمایت و ارتقاء فرهنگ و هنر به ما امکان می‌دهد که مانند گذشته به پروژه‌های منطقه‌ای که برای ما بسیار پر اهمیت است کمک مالی بشود اما افزایش وسیع طرح منطقه‌ای کردن، به این کمک نقشی ثانوی و فرعی می‌دهد. وزارتخانه نه تنها قادر به تعیین اولویتهای فرهنگی مناطق نیست، بلکه سیاستهای دیگر وزارتخانه‌های ایالتی را نیز معین نمی‌کند و این مسئله مسبب مشکلات زیادی است.

طرح و توسعه خودکار سازی کتابخانه‌ها، متضمن حرکتی متمرکز از سوی کلیه ساختارهای رهبری‌کننده است، و این مهم بدون آنکه تمامی مسئولان اهمیت استراتژیک این طرح را در نظر بگیرند، انجام پذیر نیست.

وزارت فرهنگ با این بینش در نوامبر گذشته کنفرانس بزرگی در تولا، تحت عنوان "استقرار شبکه کتابخانه‌های اطلاعات به مثابه راهی به سوی جامعه اطلاعاتی" برگزار کرد. وزارتخانه‌های دیگر نیز در این کنفرانس حضور داشتند و مسئولان کتابخانه‌های این وزارتخانه‌ها و کتابخانه‌های مرکزی پژوهش مناطق نیز در میان شرکت‌کنندگان بودند. برای اولین بار مسئولان ۵۲ بخش از ۷۷ بخش فرهنگی مناطق گرد آمده بودند - کاری با چنین اهمیت اساسی مانند تأمین بودجه پروژه‌های کتابخانه‌ای، بیش از هر چیز و هر کس به این اطلاعات بستگی دارد. کنفرانس توسط "یوگنی سیدرف"^۱ وزیر فرهنگ فدرال گشایش یافت. نماینده او "تاتیانا نیکیتینا"^۲ ریاست کنفرانس را به عهده گرفت. در پایان کنفرانس، وزیر طی پیامی شخصی خطاب به مسئولان دولتی مناطق، با تأکید بر اهمیت کامپیوتری کردن کتابخانه‌ها برای اصلاحات کنونی روسیه، از

آنها خواست تا از این نهاد پشتیبانی کنند.

کنفرانس با نتایجی فوق‌العاده و استثنایی که بسیار فراتر از حد انتظار بود پایان پذیرفت. بسیاری از ادارات منطقه‌ای بلافاصله موضوع را مورد مطالعه و بررسی قرار دادند و برنامه‌های منطبق با مناطق خاص را پذیرفتند. قبل از این کنفرانس، تنها یک کتابخانه منطقه‌ای، دیسک‌خوان دیسک‌های فشرده و سی‌دی رام‌ها را در اختیار داشت و کمتر از دوازده کتابخانه پستهای الکترونیکی در اختیار داشتند. کمک و پشتیبانی بخش خصوصی روسیه و مجتمعات نظامی - صنعتی برای ساختن دیسک‌گردانی که فقط برای کتابخانه‌ها باشد، تأثیر بسیار داشت.

وزارت فرهنگ ضمن طرح‌ریزی کامپیوتری کردن کتابخانه‌ها از طریق دولت، تلاشهای عملی برای استقرار شبکه را فراموش نکرده است. توافق دو جانبه بین وزارتخانه و کمیته سرپرستی طرح کامپیوتری، سبب گشت تا اولین اقدامها جهت استقرار شبکه ملی اطلاعات کتابخانه‌ها با طرح "LIBNET" صورت پذیرد.

این طرح مرحله به مرحله قابل بهره‌برداری خواهد بود. اولین مرحله در دست اجرا عبارت است از: استقرار یک شبکه اطلاعاتی کتابخانه‌ای در مسکو که شش کتابخانه از بزرگترین کتابخانه‌های روسیه را به هم مرتبط می‌سازد.

- کتابخانه عمومی دولتی تاریخ روسیه

- کتابخانه ملی علوم و فنون

- کتابخانه مرکزی دولتی پژوهش پزشکی

- کتابخانه علوم طبیعی وابسته به آکادمی علوم

- کتابخانه پژوهشی دانشگاه دولتی مسکو

- کتابخانه مرکزی دولتی پژوهشهای کشاورزی

کتابخانه‌های مختلف از هر منطقه، اداره و در هر سطحی، طی مراحل آتی به این شبکه خواهند پیوست.

تمامی این تلاشها نه فقط برای اثبات و توسعه اطلاعات بالقوه کتابخانه ملی کشور طرح‌ریزی شده است، بلکه در کنار آن با هدف تغییر منش عمومی نسبت به نقش اطلاعات در زندگی روزمره به پیش می‌رود. ملت روسیه باید اطلاعات را به مشابه رکن اصلی پیشرفت اجتماعی و اقتصادی روسیه در نظر داشته باشد. نظام ملی اطلاع‌رسانی چنانچه از زیربنایی درست و محکم برخوردار باشد، کتابخانه‌ها را از موقعیتی مناسب برای برخورداری از موضوع کلیدی در بازار اطلاعات بهره‌مند می‌سازد، که راهگشای پیشرفتهایی در آینده برای آنها خواهد

بود.

وجه سیاسی کامپیوتری کردن کتابخانه‌های روسیه نیز، بسیار برجسته است. تمرکززدایی در سرزمین پهناور من به سرعت پیش می‌رود و در فرایندی که مستلزم منطقه‌ای کردن سیاست، اقتصاد، نشر، رسانه‌های گروهی، و غیره است، توسعه می‌یابد. بدین ترتیب مسئولیت اساسی که کتابخانه‌های مرکزی مناطق باید به عهده گیرند، همانا یکدست کردن مجموعه اطلاعات مناطق مختلف روسیه، ارتباط صحیح آنها با یک مرکزیت منسجم و مبادله مستقیم اطلاعات با کشورهای دیگر است.

ملت روسیه دوباره و از نو متوجه اهمیت نقش کتابخانه‌ها شده است و کتابخانه‌ها نیز متقابلاً این اهمیت را درک می‌کنند. کتابخانه‌ها در پی طرح‌های بلندپروازانه‌ای هستند که آنها را برای رویارویی با رقابتی که در انتظارشان است آماده سازد. تحقق این طرحها در گرو ثبات اجتماعی آینده است و جامعه روس زمانی خوشبخت خواهد بود که فقط نیمی از آن ثباتی که اکنون در کتابخانه‌ها حاکم است در آینده برقرار باشد. ■

ژردشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی